

UDK:316.647-057.875(497.5 Zagreb)
316.347:2]-057.875(497.5 Zagreb)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 19. 11. 2007.
Prihvaćeno: 19. 06. 2008.

Zlatko ŠRAM

Subotica, Srbija
sram.had@tippnet.rs

Etnocentrizam, autoritarne tendencije i religioznost: relacije na uzorku zagrebačkih studenata

SAŽETAK

U ovom su radu prikazani rezultati istraživanja kojim se nastojala utvrditi prediktivna važnost različitih autoritarnih tendencija (tradicionalne rodne uloge, autoritarna poslušnost, konformizam) u pogledu izražavanja etnocentrizma čija struktura stavova upućuje na nacionalistički sentiment. Drugi cilj istraživanja bio je utvrditi utjecaj deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju etnocentrizma i varijabli autoritarnih tendencija. Istraživanje je provedeno na uzorku studenata prve godine Sveučilišta u Zagrebu (N = 223). Homogenost mjernih instrumenata provjerena je faktorskom analizom uz varimax-rotaciju, a njihova pouzdanost izračunata je Cronbachovim koeficijentom. U daljnjoj multivarijantnoj obradi podataka upotrijebljene su faktorski ekstrahirane dimenzije. Rezultati regresijske analize pokazali su da su tradicionalne rodne uloge (patrijarhalizam) i konformizam značajni prediktori etnocentrizma. Oko 31% varijance etnocentrizma objašnjeno je prediktorskim varijablama. Rezultati kanoničke diskriminacijske analize pokazali su značajan utjecaj deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju etnocentrizma i autoritarnih tendencija. Struktura kanoničkog faktora upućuje na postojanje obrasca stavova i vrijednosti višeg reda, nazvanog »društveni konzervativizam«. Relativno mali postotak varijance (oko 12%) u skupu ispitivanih varijabli može se pripisati razlikama u deklarativnoj religioznosti, što upućuje na razmjerno skromno značenje religioznosti u predikciji društvenoga konzervativizma. Premda su rezultati istraživanja u skladu s drugima provedenima u Hrvatskoj na uzorcima opće populacije, autor je na primjeru Vojvodine pokazao da međuodnosi etnocentrizma, autoritarnih tendencija, konformizma i religioznosti nisu jednoznačni u društvu s drugačijim kulturnim naslijeđem i političkim kontekstom u kojem se živi.

KLJUČNE RIJEČI: etnocentrizam, tradicionalizam, autoritarnost, konformizam, religioznost, socijalni konzervativizam

Uvod

U studijama o nacionalizmu najčešće je riječ o određivanju elemenata koji pridonose konstrukciji nacionalnih identiteta, tj. o istraživanjima uvjeta pod kojima se razvijaju, promjenama kojima su s vremenom podvrgnuti te društvenim i političkim ciljevima zbog kojih se nacionalni identiteti stvaraju ili uspostavljaju¹ (Brass, 1991; Jenkins,

¹ Kao generatori suvremenog nacionalizma u politološkoj literaturi često se navode različiti dezintegracijski politički procesi u određenim društvima i povijesnim epohama (Gligorov, 2004). Postoji međutim realna mogućnost da se različiti oblici nacionalizma i etnocentrizma pojave kao učinak različitih integracijskih procesa koji leže u pozadini globalizacije (Guibernau, 1996). Stoga s izvjesnom vjerojatnošću možemo pretpostaviti

2001; Kellas, 1991; Lerotić, 1984; Smith, 1998). Postoji međutim određena zbrka glede uporabe termina »nacionalizam« zbog nedovoljne terminološke standardizacije i konceptualne nejasnoće (Gil-White, 2005). Imajući u vidu različitu genezu i društveni kontekst, često se govori o različitim vrstama nacionalizma, primjerice liberalnom nacionalizmu (Vincent, 1997), ekonomskom nacionalizmu (Nakano, 2004), kulturnom nacionalizmu (Leerssen, 2006), građanskom nacionalizmu (Ipperciel, 2007) i etnonacionalizmu, za koji se najčešće veže pojam »etnocentrizam« (Connor, 1994). No u tim teorijskim konceptima nacionalizma često se zanemaruju društveno-psihološki i individualno-psihološki uzroci nacionalizma i etnocentrizma koji leže u njihovoj pozadini (Davis, 1999; Dekker, Malová i Hoogendoorn, 2003; Searle-White, 2001; Šram, 2001a).

Bez obzira na svoje povijesne, kulturne, ekonomske i etničke izvore nacionalizam se može tretirati kao svojevrsna ideologija koja predstavlja određenu strukturu odnosa između stavova tj. mrežu odnosa među različitim političkim stavovima, vjerovanjima i vrijednostima (Eysenck, 1954; Rokeach, 1972; Schatz i Lavine, 2007). Kao politički fenomen, nacionalizam polazi od interesa vlastite nacije i najčešće je u sukobu s drugim nacijama, prezentira politički strukturiran i osmišljen sustav stavova koji posjeduje čvrste, stalne elemente i zatvorenu kognitivnu strukturu sa snažnim emocionalnim zasićenjem (Šiber, 1998). Drugim riječima, nacionalizam je rezultanta interakcije povijesnoga naslijeđa, političkoga konteksta, društveno-kulturnih vrijednosti i predispozicija ličnosti (Cottam i dr., 2004). Upravo se zbog toga može govoriti o postojanju ne samo ideološke već i psihološke pozadine nacionalizma (Diaz-Guerrero, 1997; Doob, 1962; Supek, 1973). Teško je naime objasniti privlačnost ekstremnih nacionalističkih stranaka (Ignazi, 1992), latentnih fašistoidnih tendencija (Duriez i Van Hiel, 2002), otpor europskim integracijama unutar i izvan Europske unije (McLaren, 2002) te strahote i posljedice ratova na tlu bivše Jugoslavije (Gruden, 1992) bez poznavanja društveno-psiholoških predispozicija koje postoje u ljudskoj prirodi (Searle-White, 2001).

Valja dakle razlikovati nacionalizam kao ideologiju² i nacionalizam kao individualno-psihološki fenomen koji upućuje na sklop različitih etnocentričkih stavova i vrijednosnih orijentacija (Kellas, 1991; LeVine i Campbell, 1972). Kao obrazac vrijednosti i stavova etnocentrizam se najčešće tretira kao psihološka komponenta različitih aspekata nacionalističke ideologije (Adorno i dr., 1950; Kellas, 1991; Supek, 1973; Šiber, 1988). I tu se pojavljuju, slično kao u slučaju nacionalizma, mnoge nejasnoće kad treba odrediti definiciju onoga što podrazumijevamo pod etnocentrizmom jer se različite mjere etnocentrizma upotrebljavaju u različitu društveno-političkom kontekstu (Bartal i Antebi, 1992; Kosterman i Feshbach, 1989; Labus, 2005; Šiber, 1985). Nedostatak konceptualne jasnoće, nekonzistentnosti i naizmjenična uporaba različitih termina obilježja su studija koje se bave tom problematikom. Tako se na primjer etnocentrizam definira kao nacionalna zatvorenost i isključivost (Šiber, 1998), oblik nacionalne vezanosti (Rot i Havelka, 1973; Schatz, Staub i Lavine, 1999) ili kao »vjerovanje u supe-

da će nacija postati privlačan obrazac identiteta utoliko prije što se javlja kao personificirani kolektivitet koji se suprotstavlja bespomoćnosti i depersonalizaciji pojedinca u globalizacijskim procesima (Greenfeld, 1992).

² Nacionalističku ideologiju poimamo kao one političko-vrijednosne obrasce, programske ciljeve i ponašanje koje zagovara, podupire i propagira službena politika određene zemlje (Kellas, 1991).

riornost vlastite etničke ili kulturne skupine i iskazivanje prezira prema svim drugim skupinama» (Myers, 1999: 362).³ Etnocentrizam dakle upućuje kako na unutargrupnu zatvorenost tako i na percepciju superiornosti vlastite nacije. Ne bismo stoga mogli unutargrupnu zatvorenost odrediti kao psihološki temelj etnocentrizma, a percepciju superiornosti vlastite nacije kao psihološki temelj nacionalističkog vjerovanja ili nacionalizma, kako se to katkad sugerira. No obje komponente etnocentrizma, ako se nalaze u strukturalnoj povezanosti, mogu biti predispozicije za razvoj nacionalističkog sentimenta u određenome političkom kontekstu. Držimo dakle da se etnocentrizam ne može definirati isključivo u terminima nacionalne zatvorenosti, nacionalne vezanosti ili vjerovanja o superiornosti vlastite nacije, nego kao kompozit različitih stavova prema vlastitoj naciji i drugim nacijama i to u kontekstu percepcije nacionalne prijetnje.⁴

Premda u pravilu postoji veza između određene nacionalističke ideologije i etnocentrizma, pogrešno bi bilo na temelju etnocentrizma zaključivati o prisutnosti nacionalističke ideologije u društvu ili određenoj društvenoj skupini. Koncept nacionalističke ideologije u nekom društvu valja razlikovati od etnocentrizma kao psihosocijalnoga koncepta koji se odnosi na individualno psihičko stanje. Nije posve jasno koliko su i na koji način nacionalizam kao ideologija i etnocentrizam kao psihosocijalno stanje pojedinca međusobno povezani. Štoviše, ne mora uvijek postojati korespondencija između etnocentrizma i nacionalističke ideologije. Smith (1998) kaže kako je moguće naći slučajeve da je u populaciji koja izražava visok stupanj etnocentrizma prisutno malo nacionalističke ideologije, ali isto tako i one gdje su pojave snažne nacionalističke ideologije popraćene s malo ili nimalo etnocentrizma. Postoje također slučajevi da etnocentrizam unutar jedne nacionalne skupine ne mora nužno korespondirati s neprijateljskim ponašanjem prema drugoj nacionalnoj skupini. To prije svega ovisi o društvenom kontekstu i razumijevanju motivacijskih funkcija koje one imaju u unutargrupnoj formaciji i identifikaciji (Brewer, 1999). Isto tako, dimenzija etnocentrizma koju definiraju nacionalna isključivost, nepovjerenje i predrasude može biti relativno neovisna o dimenziji etnocentrizma koju definiraju nacionalna afektivna vezanost te potreba za nacionalnom homogenizacijom i mobilizacijom (Davis, 1999; Šram, 2002). Nije dakle opravdano etnocentrizam poistovjećivati s nacionalističkom ideologijom ili nacionalizmom, kao što to katkada čine neki domaći i strani autori (Kosterman i Feshbach, 1989; Sekulić i Šporer, 2008).

Različita su istraživanja pokazala da je etnocentrizam u korelaciji s onim vrijednosnim obrascem koji upućuje na prisutnost tradicionalnih uloga među spolovima (Fine-Davis, 1989; Rener i Ule, 1998). Te tradicionalne vrijednosti korespondiraju s vrijed-

³ Hooghe (2007) na primjer u enciklopedijskoj odrednici etnocentrizam definira kao temeljni stav koji izražava vjerovanje da je vlastita etnička skupina ili kultura superiorna u odnosu na druge etničke skupine ili kulture.

⁴ Upravo smo zbog tih razloga u jednome svom ranijem radu, nakon faktorske provjere, etnocentrizam definirali kao konstrukt stavova višega reda odnosno kao »sustav relativno povezanih stavova koji na bihevioralnoj razini ukazuju na socijalno interakcijsku selektivnost, pristranost i međunacionalno nepovjerenje, na afektivnoj razini ukazuju na doživljaj vlastite etničke skupine kao drugog Ja i proširene obitelji i osjećaja individualne ugroženosti, a na kognitivnoj razini ukazuje na prisutnost opće zavjere i na potrebu nacionalne homogenizacije« (Šram, 2002: 16-17). Drugim riječima, nacionalna zatvorenost (ili isključivost), afektivna vezanost i mentalitet nacionalnog opsadnog stanja jesu one komponente koje definiraju sadržaj etnocentrizma kao konstrukta stavova višega reda.

nostima patrijarhalnog društva (Tomašić, 1993), s konceptom patrijarhalizma (Labus, 2005), i nalaze se u pozitivnoj korelaciji s autoritarnošću (Jost i dr., 2003; Šram, 2007). Druga su istraživanja uputila na povezanost etnocentrizma i autoritarnosti (Adorno i dr., 1950; Altemeyer, 1988; Christie, 1991), autoritarnosti, nacionalnih predrasuda i ksenofobije (Duckitt i Sibley, 2006; Hooghe, 2005; Supek, 1973) te etnocentrizma, dogmatizma i konzervativizma (Eckhardt, 1991; Eysenck i Wilson, 1978; Milas, 1998). Također je utvrđena pozitivna korelacija etnocentrizma i konformizma (Coleman, 2007; Feldman, 2003). Povezanost tih dvaju koncepata produkt je međusobnog preklapanja autoritarnosti i konformizma. Na konceptualnu sličnost autoritarne poslušnosti i konformizma upozorili su Eysenck i Wilson (1978) smještajući konformističko ponašanje u prostor autoritarne strukture ličnosti. Upravo zbog te konceptualne sličnosti Feldman (2003) predlaže novu konceptualizaciju autoritarnosti u kojoj autoritarne predispozicije izviru iz sukoba između vrijednosti društvenoga konformizma i osobne autonomije. Na temelju takva koncepta autoritarnosti Feldman (2003) nacionalne predrasude, zatvorenost i nesnošljivost definira u terminima prihvatanja vrijednosti društvenoga konformizma i percepcije prijetnje društvenoj koheziji. Zbog konceptualne bliskosti preferencija vrijednosti tradicionalnih odnosa među spolovima (tradicionalne rodne uloge), konstrukta autoritarne poslušnosti i konstrukta konformizma taj smo prostor vrijednosti i stavova u svome istraživanju definirali kao prostor »autoritarnih tendencija«.

Religioznost je varijabla koja se u različitim istraživanjima u Hrvatskoj pokazala značajnim prediktorom nacionalističkog sentimenta (Sekulić i Šporer, 2006), autoritarnosti (Čorkalo i Stanković, 2000; Labus, 2005) te etnocentrizma i patrijarhalizma (Labus, 2005). Pokazalo se da uvjereni vjernici u većoj mjeri izražavaju etnocentrizam, autoritarnost i vrijednosti tradicionalnih rodni uloga. Neka inozemna istraživanja utvrdila su povezanost većeg stupanja religioznosti i izražavanja konformističkih i tradicionalističkih vrijednosti (Fontaine i dr., 2005) te pridavanja veće važnosti onim vrijednostima koje upućuju na potrebu izbjegavanja neizvjesnosti (Roccas, 2005). Konstrukti kao što su etnocentrizam, patrijarhalnost, autoritarnost, tradicionalizam i konformizam često se definiraju u terminima vrijednosnih orijentacija (Schwartz, 1992; Labus, 2005, Pantić, 1990). To znači da se ti društveno-psihološki hibridi, koji katkad poprimaju sindrom društvenih stavova, a katkad sindrom osobina ličnosti (Milas, 1998), mogu tretirati i kao vrste društvenih vrijednosnih orijentacija (Heaven i dr., 2006). Koji put se etnocentrizam, autoritarnost i religioznost tretiraju kao ideološke odrednice koje su u većoj mjeri svojstvene poklonicima desnih (konzervativnih) stranaka i njihovim potencijalnim glasačima (Milas i Rihtar, 1997). To zapravo znači da latentna konfiguracija etnocentrizma i različitih autoritarnih tendencija može implicitno upućivati ne samo na sklop društveno-vrijednosnih orijentacija već i na određeni politički konzervativizam (Jost i dr., 2003) ili desnu ideologiju (Altemeyer, 1988).

U ovom smo istraživanju etnocentrizam definirali kao sustav povezanih stavova koji upućuju na prisutnost nacionalnog nepovjerenja, isključivosti, ksenofobije, pristranosti, superiornosti, predrasuda, ugroženosti i spremnosti na samožrtvovanje. Prostor autoritarnih tendencija operacionalizirali smo kao sustav orijentacija stavova i vrijednosti koje upućuju na tradicionalne rodne uloge, autoritarnu poslušnost i konformizam. Istraživanjem smo nastojali: 1) utvrditi predikativnu važnost preferiranja vrijednosti tradicional-

nih rodni uloga, autoritarne poslušnosti i konformizma u pogledu izražavanja etnocentrizma i 2) utvrditi utjecaj deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju etnocentrizma i pojedinih dimenzija autoritarnih tendencija. Kako je posrijedi istraživanje relacija stavova, a ne procjena razine njihove prisutnosti u ispitivanoj populaciji, relativno mali uzorak ispitanika ne predstavlja značajniji problem.

Metoda

Ispitanici

Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 223 studenta prve godine Sveučilišta u Zagrebu. Ispitanici su bili izjednačeni prema spolu (114 ili 51% muških) i s obzirom na to studiraju li na fakultetima društvenih (118 ispitanika) ili tehničkih znanosti (105 ispitanika). Podaci o dobi ispitanika nisu posebno prikupljeni jer je bila riječ o homogenoj dobnoj skupini tj. o redovitim studentima prve godine studija. Upitnik za mjerenje stavova i konativnih dimenzija ličnosti bio je grupno primijenjen na Fakultetu političkih znanosti, Filozofskom fakultetu, Fakultetu elektrotehnike i računarstva i Fakultetu strojarstva i brodogradnje.⁵

Mjerni instrumenti

U istraživanju su primijenjena četiri mjerna instrumenta: 1) skala za mjerenje etnocentrizma (Etno-2), 2) skala za mjerenje tradicionalnih rodni uloga (Fine-Davis, 1989), 3) skala autoritarne poslušnosti (Šram, 2001a) i 4) skala konformizma (Šiber, 1998), koja označuje izrazito i nekritično prihvaćanje grupnih normi bez vlastita osmišljavanja činjenica i osobnog stava te uklanjanje u bezličnost grupe. Od ispitanika je traženo da izraze stupanj slaganja ili neslaganja s određenom tvrdnjom na petostupanjskoj skali Likertova formata u rasponu od potpunog neslaganja (1 = uopće se ne slažem) do potpunog slaganja (5 = u potpunosti se slažem). Homogenost skala provjerena je faktorskom analizom pod komponentnim modelom uz varimax-rotaciju, a njihova unutarnja pouzdanost izračunata je Cronbachovim koeficijentom. U daljnjoj multivarijantnoj obradi podataka upotrijebili smo faktorski ekstrahirane varijable.

Skalu etnocentrizma (Etno-2) konstruirali smo na temelju izbora jednog broja čestica svoje skale Etno-1 (Šram, 2002), koja upućuje na nacionalnu zatvorenost, nepovjerenje i predrasude. Riječ je o sadržaju prve faktorski ekstrahirane dimenzije etnocentrizma, koju smo nazvali »nacionalna zatvorenost«. Izostavljene su čestice dimenzije koju smo nazvali »nacionalna vezanost« i većeg broja čestica dimenzije koju smo nazvali »mentalitet nacionalnog opsadnog stanja«. Radi konstrukcije skale Etno-2 odlučili smo upotrijebiti čestice koje su definirale strukturu »nacionalne zatvorenosti« koja u svojoj latentnoj strukturi sadržava nacionalnu isključivost i nepovjerenje (Šiber, 1988) te osjećaj nacionalne superiornosti (Myers, 1999; Supek, 1973). Tom je dimenzijom etnocentrizma nakon varimax-rotacije objašnjen najveći postotak varijance (29,61%), a

⁵ Organizaciju istraživanja i primjenu upitnika proveo je mr. sc. Nebojša Blanuša, asistent na predmetu Socijalna i politička psihologija na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, na čemu mu ovom prilikom najsrdačnije zahvaljujem.

faktorska zasićenja manifestnih varijabli bila su izrazito visoka (od .67 do .82).

Skala etnocentrizma primijenjena u ovom istraživanju (Etno-2) sastoji se od petnaest čestica. Faktorska analiza provedena uz varimax-rotaciju rezultirala je jednofaktorskom solucijom, kojom je objašnjeno 54,70% varijance (tablica 1). Karakteristični korijen iznosi 8,20. Unutarnja pouzdanost skale izrazito je visoka: $\alpha = .93$. Latentnu strukturu etnocentrizma (Etno-2) definiraju: 1) *nacionalno nepovjerenje* (varijable: Teško mogu biti iskreni prijatelj s osobom druge nacionalnosti; Otvorenost i iskrenost prema drugim nacijama donosi više štete nego koristi; Uvijek treba biti oprezan i suzdržan prema pripadnicima drugih nacija, čak i onda kad nam se pokazuju kao prijatelji), 2) *nacionalna isključivost* (varijable: Pripadnici moje nacije ne trebaju sklapati mješovite brakove s pripadnicima drugih nacija; Najugodnije se osjećam u onom društvu u kojem su svi pripadnici moje nacije), 3) *ksenofobija* (varijable: Strancima nikada ne treba previše vjerovati, i po mogućnosti treba ih izbjegavati), 4) *nacionalna pristranost* (varijable: Kad bih bio sudac, nastojao bih pripadniku svoje nacije dati što je moguće blažu kaznu bez obzira na djelo koje je počinio), 5) *osjećaj nacionalne superiornosti* (varijable: Nacija kojoj pripadam manje je nepoštena i licemjerna; Nacija kojoj pripadam kulturno je superiornija od nacija s kojima sam u neposrednom kontaktu), 6) *nacionalne predrasude* (varijable: Ako znamo nečiju nacionalnost, znat ćemo odmah kakva je on/ona ličnost; Nacionalna pripadnost pojedinca u velikoj mjeri određuje njegove/njezine osobine), 7) *percepcija nacionalne ugroženosti* (varijable: Ponekad imam osjećaj da mi pripadnici drugih nacija rade iza leđa; Očigledno je da su se neke nacije urotile protiv mog naroda; Moj narod ima mnogo neprijatelja) i 8) *spremnost na samožrtvovanje* (varijable: Spreman sam i umrijeti za dostojanstvo i interese svoje nacije).

Tablica 1: Faktorska struktura skale etnocentrizma (Etno-2)

Etnocentrizam		
Varijabla	Zasićenje	<i>h</i>
Teško mogu biti iskreni prijatelj s osobom druge nacionalnosti	.82	.67
Strancima nikad ne treba previše vjerovati, i po mogućnosti treba ih izbjegavati	.81	.65
Otvorenost i iskrenost prema drugim nacijama donosi više štete nego koristi	.80	.65
Najugodnije se osjećam u onom društvu u kojem su svi pripadnici moje nacije	.79	.63
Ponekad imam osjećaj da mi pripadnici drugih naroda rade iza leđa	.79	.62
Uvijek treba biti oprezan i suzdržan prema pripadnicima drugih nacija, čak i onda kad nam se pokazuju kao prijatelji	.77	.60
Pripadnici moje nacije ne trebaju sklapati mješovite brakove s pripadnicima drugih nacija	.77	.59
Nacija kojoj pripadam manje je nepoštena i licemjerna	.74	.55
Očigledno je da su se neke nacije urotile protiv mog naroda	.71	.51
Kad bih bio sudac, nastojao bih pripadniku svoje nacije dati što je moguće blažu kaznu bez obzira na djelo koje je počinio	.70	.49
Moj narod ima mnogo neprijatelja	.68	.47
Nacija kojoj pripadam kulturno je superiornija od nacija s kojima sam u neposrednom kontaktu	.68	.46
Nacionalna pripadnost pojedinca u velikoj mjeri određuje njegove/njezine osobine	.67	.45
Ako znamo nečiju nacionalnost, znat ćemo odmah kakva je on/ona ličnost	.66	.44
Spreman sam i umrijeti za dostojanstvo i interese svoje nacije	.60	.36

% varijance: 54,70

Faktorska analiza skale tradicionalnih rodni uloga (četiri čestice) rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 71,51% varijance (tablica 2). Karakteristični korijen iznosi 2,86. Faktor definiraju tvrdnje kojima se prihvaća dominantna uloga muškarca u poslovnom svijetu, svijetu politike i obiteljskom životu te davanje prednosti tradicionalnoj ulozi žene u obitelji kao majke i supruge. Unutarnja pouzdanost skale: $\alpha = .86$.

Tablica 2: Faktorska struktura skale tradicionalnih rodni uloga

Tradicionalne rodne uloge	
Varijabla	Zasićenje
Rukovodeća mjesta u poslovnom svijetu trebaju biti u rukama muškaraca	.91
Muškarac treba imati glavnu riječ u obitelji	.85
Žene se ne trebaju miješati u politiku	.81
Najvažnija vrлина svake žene jest da bude dobra majka i supruga	.79
% varijance: 71,51	

Faktorska analiza skale autoritarne poslušnosti (pet čestica) rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 52,28% varijance (tablica 3). Karakteristični korijen iznosi 2,61. Faktor definiraju: 1) *autoritarna disciplina* (varijabla: Našoj je mladeži nužna stroga disciplina, nepokolebljiva odlučnost i jaka volja za radom i borbom za svoju obitelj i domovinu), 2) *podvrgavanje autoritetu* (varijable: Poštovanje autoriteta najveća je vrлина koju djeca trebaju naučiti; Za mene se može reći da sam poslušna i disciplinirana osoba) i 3) *strogi odgoj djece* (varijable: Nastavnici trebaju biti strogi prema svojim učenicima; Djecu treba odgajati u strogoj disciplini). Unutarnja pouzdanost skale: $\alpha = .77$.

Tablica 3: Faktorska struktura skale autoritarne poslušnosti

Autoritarna poslušnost	
Varijabla	Zasićenje
Našoj je mladeži nužna stroga disciplina, nepokolebljiva odlučnost i jaka volja za radom i borbom za svoju obitelj i domovinu	.83
Nastavnici trebaju biti strogi prema svojim učenicima	.78
Poštovanje autoriteta najveća je vrлина koju djeca trebaju naučiti	.72
Djecu treba odgajati u strogoj disciplini	.64
Za mene se može reći da sam poslušna i disciplinirana osoba	.60
% varijance: 52,28	

Faktorska analiza skale konformizma (pet čestica) rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 47,13% varijance (tablica 4). Karakteristični korijen iznosi 2,35. Faktor upućuje na snažnu potrebu pojedinca da se ne razlikuje od drugih ljudi u ponašanju i mišljenju, da ne iznosi vlastito mišljenje u grupi i da se ponaša onako kako to okolina od njega očekuje. Unutarnja pouzdanost skale: $\alpha = .70$.

Tablica 4: Faktorska struktura skale konformizma

Konformizam	
Varijabla	Zasićenje
Nastojim se uvijek što manje razlikovati od drugih ljudi	.79
Ne volim iznositi vlastito mišljenje ako znam da će se ono razlikovati od onog drugih ljudi	.68
Ne volim ljude koji se ponašaju i misle drukčije od ostalih ljudi	.65
Izrazito cijenim poslušne ljude	.64
Uvijek se ponašam onako kako to okolina od mene očekuje	.63
% varijance: 47,13	

Rezultati

Tradicionalne rodne uloge, autoritarna poslušnost i konformizam kao prediktori etnocentrizma

Da bismo utvrdili doprinos tradicionalnih rodni uloga, autoritarne poslušnosti i konformizma u predikciji rezultata na dimenziji etnocentrizma, primijenili smo multiplu regresijsku analizu koja omogućuje uvid u odnos između nekoliko nezavisnih ili prediktorskih varijabli i pojedinačne zavisne ili kriterijske varijable. Rezultati regresijske analize navedeni su u tablici 5. Kao značajni prediktori etnocentrizma pokazale su se tradicionalne rodne uloge ($\beta = .27$) i konformizam ($\beta = .34$). Oko 31% varijance kriterijske varijable objašnjeno je prediktorskim varijablama.

Tablica 5: Rezultati regresijske analize prediktora tradicionalne rodne uloge, autoritarne poslušnosti i konformizma na varijabli etnocentrizma ($N = 223$)

Prediktorske varijable	Etnocentrizam (β)
tradicionalne rodne uloge	.27*
autoritarna poslušnost	.04
konformizam	.34*
	$F(3,219) = 33.62^*$
	$R = .56$
	$R^2 = .31$

* $p < .01$

Veličine korelacija između ispitivanih varijabli (tablica 6) otvaraju pitanje multikolinearnosti. Naime, što su prediktorske varijable međusobno više korelirane, to je teže odrediti koja prediktorska varijabla stvarno utječe na kriterijsku varijablu. Kada postoji multikolinearnost, rezultati regresijske analize mogu biti nepouzdana. Drugim riječima, multikolinearnost može dovesti do neprecizne procjene regresijskih koeficijenata i povećanja standardne pogreške koeficijenata, koja time smanjuje značajnost prediktora. Radi utvrđivanja kvalitete regresijskog modela analizirali smo multikolinearnost u modelu.

Tablica 6: Pearsonovi koeficijenti korelacije ispitivanih varijabli (N = 223)

Varijabla	Etnocentrizam	Trad. rodne uloge	Autoritarna poslušnost	Konformizam
Etnocentrizam	1.00			
Trad. rodne uloge	.45*	1.00		
Autoritarna poslušnost	.38*	.47*	1.00	
Konformizam	.49*	.45*	.60*	1.00

*p < .001

Kao indikatore multikolinearnosti uzeli smo koeficijente tolerancije i vrijednosti faktora inflacije varijance (*variance inflation factor* = VIF) (tablica 7). Koeficijent tolerancije govori o stupnju nestabilnosti u regresijskim koeficijentima. Vrijednosti koeficijenta tolerancije koje su manje od 0,10 smatraju se indikatorom multikolinearnosti. Što je koeficijent tolerancije bliži jedinici, to je manja multikolinearnost, dok vrijednost koja je bliža nuli upućuje na ozbiljan problem multikolinearnosti. Vrijednost faktora inflacije varijance (VIF) govori o stupnju u kojem je standardna pogreška prediktora povećana zbog korelacije jednog prediktora s drugim prediktorima u modelu. Vrijednosti VIF-a veće od deset smatraju se indikatorom multikolinearnosti. U tablici 7 vidimo da ni u jednom slučaju koeficijent tolerancije nije manji od 0,10 niti je vrijednost faktora inflacije varijance (VIF) veća od deset. To znači da multikolinearnost među nezavisnim varijablama ne dovodi u pitanje pouzdanost regresijskog modela.

Tablica 7: Koeficijenti tolerancije i vrijednosti faktora inflacije varijance (VIF)

Prediktorska varijabla	Etnocentrizam	
	Koeficijent tolerancije	VIF
tradicionalne rodne uloge	.72	1,37
autoritarna poslušnost	.58	1,70
konformizam	.60	1,66

Utjecaj deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju ispitivanih varijabli

Deklarativnu religioznost mjerili smo na temelju odgovora na pitanje *Kakav je Vaš odnos prema religiji?* Dobivena je ova distribucija odgovora: 1) protivnik sam svake religije = 3,2%, 2) nisam religiozan, ali nemam ništa protiv religije = 17,8%, 3) indiferentan sam prema religiji = 15,1%, 4) vjernik sam, ali ne prihvaćam sve što moja crkva naučava = 47,0% i 5) uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što moja crkva naučava = 16,9%.

Kako bismo utvrdili utjecaj deklarativne religioznosti na latentnu konfiguraciju etnocentrizma, tradicionalnih rodni uloga, autoritarne poslušnosti i konformizma, primijenili smo kanoničku diskriminacijsku analizu, koja omogućuje maksimalno razlikovanje (ne)religioznih skupina ispitanika s pomoću skupa ispitivanih varijabli uzetih istodobno. Zbog malog broja izričitih protivnika svake religije (N = 7) ta je skupina izo-

stavljena iz kanoničke diskriminacijske analize. Dvije su statistički značajne kanoničke diskriminacijske funkcije derivirane na temelju razlika u deklarativnoj religioznosti. Koeficijenti strukture prve diskriminacijske funkcije ili faktora, koji upućuju na povezanost pojedinih varijabli i diskriminacijske funkcije, navedeni su u tablici 8. Drugu diskriminacijsku funkciju nismo uzeli u razmatranje jer nije u dovoljnoj mjeri pogodna za interpretaciju; definira je samo jedna varijabla (tradicionalne rodne uloge).

Prvu diskriminacijsku funkciju definiraju etnocentrizam (.88), autoritarna poslušnost (.72), konformizam (.62) i tradicionalne rodne uloge (.60). Centroidi skupina pokazuju da je na tom diskriminacijskom faktoru najveća udaljenost između skupine ispitanika koji nisu religiozni, ali nemaju ništa protiv religije ($C = -.50$), ispitanika koji su indiferentni prema religiji ($C = -.39$) u odnosu na skupinu uvjerenih vjernika koji prihvaćaju sve što njihova crkva naučava ($C = .60$) i onu skupinu vjernika koji ne prihvaćaju sve što njihova crkva naučava ($C = .10$) (tablica 9). Oko 12% varijance u skupu ispitivanih varijabli može se pripisati razlikama u iskazivanju deklarativne religioznosti.

Tablica 8: Koeficijenti strukture diskriminacijske funkcije derivirane na temelju deklarativne religioznosti

<i>Varijabla</i>	<i>F1</i>
etnocentrizam	.88
autoritarna poslušnost	.72
konformizam	.62
tradicionalne rodne uloge	.60
<i>Statistika diskriminacijske funkcije:</i>	
<i>Wilksova lambda</i>	.81
<i>karakteristični korijen</i>	.14
<i>kanonička korelacija</i>	.35
	$p < .001$

Tablica 9: Centroidi skupina na diskriminacijskoj funkciji

<i>Skupina</i>	<i>C</i>
Nije religiozan, ali nema ništa protiv religije	-.50
Indiferentan je prema religiji	-.39
Vjernik je, ali ne prihvaća sve što crkva naučava	.10
Uvjereni je vjernik i prihvaća sve što crkva naučava	.60

Rasprava

Faktorska analiza skale etnocentrizma (Etno-2), provedena uz varimax-rotaciju, rezultirala je jednofaktorskom solucijom. Veličina postotka objašnjene varijance (54,70%) i karakterističnoga korijena (8,20) te veličine faktorskih zasićenja (od .60 do .82) upućuju na to da je konstrukt etnocentrizma mjereno skalom Etno-2 visokohomogen, a veličina Cronbachova koeficijenta upućuje na visoku unutarnju pouzdanost cijele skale ($\alpha = .93$).

Faktorska struktura pokazala je da se u uzorku zagrebačkih studenata nacionalno nepovjerenje, isključivost, ksenofobija, pristranost, superiornost, predrasude, percepcija ugroženosti i spremnost na samožrtvovanje međusobno nalaze u takvim korelacijama da na latentnoj razini formiraju homogeni konstrukt stavova i vrijednosti etnocentrizma. Imajući u vidu društveno-psihološko značenje navedenih »simptoma« te vrste etnocentrizma, mogli bismo govoriti o postojanju nacionalističkog sindroma ili sentimenta. Na bihevioralnoj razini za tu je vrstu etnocentrizma karakteristična isključivost i nepovjerenje u međunacionalnoj društvenoj interakciji, na kognitivno-afektivnoj razini karakteristični su nacionalna superiornost i predrasude, a na kognitivnoj razini karakteristična je percepcija nacionalne prijatnje. Faktorska struktura etnocentrizma, mjenog skalom Etno-2, upućuje na snažnu unutargrupnu zatvorenost (Cottam i dr., 2004; Šiber, 1998), osjećaj nacionalne superiornosti (Myers, 1999), predrasude (Aviram, 2006; Supek, 1973) i percepciju prijatnje (Bar-Tal i Antebi, 1992). Etnocentrizam se dakle ne može isključivo svesti ili na osjećaj nacionalne superiornosti ili pak samo na nacionalnu isključivost, kako to neki autori sugeriraju. Riječ je o znatno složenijoj strukturi vrijednosti i stavova unutar koje su funkcionalno integrirani različiti entiteti ili »simptomi« etnocentrizma.⁶

Rezultati regresijske analize pokazali su da su preferiranje tradicionalnih rodni uloga i društvenoga konformizma značajni prediktori etnocentrizma. Time su potvrđeni nalazi onih istraživanja koja su utvrdila povezanost tradicionalnih odnosa među spolovima i etnocentrizma (Fine-Davis, 1989; Renner i Ule, 1998) s jedne strane te povezanost konformizma i etnocentrizma s druge (Coleman, 2007; Feldman, 2003). Veći stupanj prisutnosti patrijarhalnog sindroma i društvenoga konformizma implicira veći stupanj izražavanja one vrste etnocentrizma koja upućuje na postojanje nacionalističkog sentimenta. Zanimljivo je međutim da se autoritarna poslušnost u prostoru varijabli autoritarnih tendencija nije pokazala značajnim prediktorom etnocentrizma. Premda nismo utvrdili ozbiljniji problem multikolinearnosti prediktorskih varijabli, ipak je moguće da je visoka binarna korelacija autoritarne poslušnosti i konformizma ($r = .60$) utjecala na nesigurnost autoritarne poslušnosti u regresijskome modelu.

Relativno velik postotak objašnjene varijance etnocentrizma s pomoću tradicionalnih rodni uloga i konformizma, može se interpretirati međusobnom kompatibilnošću određenih tipova vrijednosti. Schwartz (1992) na temelju svojih tzv. bazičnih vrijednosti razlikuje deset motivacijskih tipova vrijednosti, među kojima su »tradicija«, »konformizam« i »sigurnost«. U Schwartzovu motivacijskom pristupu određivanja tipova vrijednosti podrazumijeva se postojanje dinamična odnosa između pojedinim tipovima. Neki tipovi vrijednosti mogu biti međusobno kompatibilni ili u sukobu. Schwartz (1992) smatra da se na temelju kompatibilnosti i sukoba između motivacijskih ciljeva, vrijednosti mogu svesti na dvije dimenzijske strukture odnosno dvije više dimenzije: 1) »vrijednosti vlastitog odricanja« (*self-transcendence*) nasuprot »vrijednosti vlastitog probitka«

⁶ Metrijske karakteristike skale Etno-2 takve su da omogućuju njezinu primjenu u različitim istraživanjima u području sociologije, političkih znanosti i socijalne psihologije. U tom bismo slučaju predložili izostavljanje tvrdnje *Spreman sam umrijeti za dostojanstvo i interese svoje nacije* zbog niskoga komunaliteta u faktorskoj strukturi (.36).

(*self-enhancement*) i 2) »otvorenost za promjene« (*openness to change*) nasuprot »zadržavanju tradicionalnih odnosa« (*conservation*) a koje sadrži »tradiciju« (prihvaćanje i održavanje običaja i ideja tradicionalne kulture kojoj pojedinac pripada), »konformizam« (suzdržavanje od akcija, namjera i sklonosti koje bi mogle narušiti društvena očekivanja i norme) i »sigurnost« (stabilnost i sigurnost unutar društva). Tretiramo li prediktorske varijable kao što su tradicionalne rodne uloge i konformizam kao tipove vrijednosti, možemo reći da se u pozadini etnocentrizma nalazi viša dimenzija vrijednosti za koju je karakteristično zadržavanje tradicionalnih odnosa. Mogli bismo dakle zaključiti da povezanost etnocentrizma i tradicionalizma s jedne te etnocentrizma i konformizma s druge strane implicitno upućuje na postojanje društveno-vrijednosnog sklopa kojim se nastoji očuvati i povećati nacionalna solidarnost, kohezija i stabilnost (sigurnost) s pomoću tradicionalnih vrijednosti i suzdržavanja od akcija koje bi mogle ugroziti ta očekivanja. Analogno Feldmanovoj (2003) konceptualizaciji autoritarnosti,⁷ etnocentrizam bi se mogao prikazati kao rezultanta percepcije prijetnje nacionalnoj koheziji i konformističkog prihvaćanja tradicionalnih vrijednosti.

Rezultati kanoničke diskriminacijske analize pokazali su da deklarativna religioznost utječe na latentnu konfiguraciju ispitivanih varijabli. Prvi ekstrahirani kanonički faktor upućuje na latentnu strukturu čiji sadržaj definiraju etnocentrizam, autoritarna poslušnost, konformizam i varijabla tradicionalne rodne uloge koja indicira postojanje patrijarhalnog sindroma. Neki autori strukturu društvenih stavova i vrijednosnih orijentacija koja upućuje na različite autoritarne tendencije i tradicionalne vrijednosti označuju kao kulturni konzervativizam (Lazere, 2005) ili socijalni tradicionalizam (Johnson i Tamney, 2001). Kanonički faktor, koji karakterizira izražavanje snažne potrebe za nacionalnom kohezijom, internalizaciju društvenih vrijednosti patrijarhalizma i potrebu za pokoravanjem autoritetu nazvali smo »socijalni konzervativizam«. Religioznost ispitanika pokazala se značajnim prediktorom kompozita društvenih stavova i vrijednosnih orijentacija koji u biti upućuje na faktorsku strukturu višeg reda. Vidjeli smo naime da je u uvjerenih vjernika koji bezuvjetno prihvaćaju sve vjerske doktrine u većoj mjeri prisutan »socijalni konzervativizam«. No relativno mali postotak varijance u skupu ispitivanih varijabli koji se može pripisati razlikama u religioznosti (oko 12%) pokazuje da religioznost zagrebačkih studenata ima razmjerno skromno značenje u predikciji rezultata na latentnoj konfiguraciji socijalnoga konzervativizma. Unatoč tome naši su nalazi u skladu s onim istraživanjima koja su pokazala povezanost religioznog uvjerenja s etnocentrizmom, patrijarhalizmom i autoritarnošću (Labus, 2005), zatim religioznosti i nacionalističkog sentimenta (Sekulić i Šporer, 2006), autoritarnosti i važnosti vjere u životu pojedinca (Čorkalo i Stanković, 2000) te tradicionalističkih i konformističkih vrijednosti sa stupnjem religioznosti (Fontaine i dr., 2005). Prihvatimo li postavku da latentna konfiguracija etnocentrizma i autoritarnih tendencija implicira određeni desni ideološki obrazac (Milas i Rihtar, 1997; Altemeyer, 1988), mogli bismo pretpostaviti da će uvjereni vjernici, u kojih je u većoj mjeri prisutan socijalni konzervativizam, vjerojatno biti skloniji internalizaciji različitih vrijednosti političkoga konzervativizma.

⁷ U Feldmanovoj konceptualizaciji autoritarnosti, nacionalne predrasude, zatvorenost i nesložljivost rezultat su prihvaćanja vrijednosti društvenoga konformizma i percepcije prijetnje društvenoj koheziji (Feldman, 2003).

No relacije između etnocentrizma, autoritarnih tendencija i religioznosti ne moraju uvijek biti jednoznačno definirane u svakom društvu. Utvrdili smo na primjer, na uzorku bunjevačkih Hrvata u Vojvodini, da su patrijarhalizam i autoritarnost u većoj mjeri prisutni u ateista i »tradicionalnih« vjernika koji se nacionalno izjašnjavaju »samo« kao Bunjevci negoli uvjerenih vjernika koji se nacionalno deklariraju kao Hrvati (Šram, 2007). U jednom drugom istraživanju, provedenom na uzorku opće populaciji u Vojvodini (Šram, 2001b), utvrdili smo da dimenzije religioznosti ne sudjeluju u konfiguraciji kanoničkog faktora, koji definiraju tradicionalne uloge među spolovima, politička autoritarnost, konformizam i dimenzije etnocentrizma i koji je deriviran na temelju razlika u nacionalnoj pripadnosti. Očito je da relacije ispitivanih konstrukata prije svega ovise kako o kulturnom naslijeđu određene populacije tako i o političkom kontekstu u kojem se živi.

LITERATURA

- ADORNO, Theodore W., FRENKEL-BRUNSWICK, Else, LEVINSON, Daniel L. i STANFORD, Nevitt R. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Sons.
- ALTEMEYER, Robert (Bob) A. (1988). *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- AVIRAM, Ron B. (2006). »Object relations and prejudice: from in-group favoritism to out-group hatred«, *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, god. 4, br. 1, str. 4–14.
- BAR-TAL, Daniel i ANTEBI, Dikla (1992). »Beliefs about negative intentions of the world: a study of the Israeli siege mentality«, *Political Psychology*, god. 13, br. 4, str. 633–645.
- BRASS, Paul R. (1991). *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. London: Sage Publications.
- BREWER, Marilynn B. (1999). »Perpetrators of prejudice. The psychology of prejudice: in-group love and outgroup hate?«, *Journal of Social Issues*, god. 55, br. 3, str. 429–444.
- CHRISTIE, Richard (1991). »Authoritarianism and related constructs«, u: John P. Robinson, Phillip R. Shaver i Lawrence S. Wrightsman (ur.). *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. San Diego: Academic Press, str. 501–571.
- COLEMAN, Stephen (2007). *Popular Delusions: How Social Conformity Molds Society and Politics*. Youngstown, NY: Cambria Press.
- CONNOR, Walker (1994). *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- COTTAM, Martha L., DIETZ-UHLER, Beth, MASTORS, Elena i PRESTON, Thomas (2004). *Introduction to Political Psychology*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- ČORKALO, Dinka i STANKOVIĆ, Natalija (2000). »Autoritarnost i percepcija ostvarene demokracije u Hrvatskoj: analiza odnosa na uzorku studenata«, *Društvena istraživanja*, god. 9, br. 1, str. 67–81.
- DAVIS, Thomas C. (1999). »Revisiting group attachment: ethnic and national identity«, *Political Psychology*, god. 20, br. 1, str. 25–47.
- DEKKER, Henk, MALOVÁ, Darina i HOOGENDOORN, Sander (2003). »Nationalism and its explanations«, *Political Psychology*, god. 24, br. 2, str. 345–376.

- DIAZ-GUERRERO, Rogelio (1997). »Toward a psychological nationalism«, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, god. 3, br. 4, str. 373–382.
- DOOB, Leonard W. (1962). »South Tyrol: an introduction to the psychological syndrome of nationalism«, *The Public Opinion Quarterly*, god. 26, br. 2, str. 172–184.
- DRUCKMAN, Daniel (1994). »Nationalism, patriotism, and group loyalty: a social psychological perspective«, *Mershon International Studies Review*, god. 38, br. 1, str. 43–68.
- DUCKITT, John i SIBLEY, Chris G. (2006). »Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice«, *European Journal of Personality*, god. 21, br. 2, str. 113–130.
- DURIEZ, Bart i VAN HIEL, Alain (2002). »The march of modern fascism: a comparison of social dominance orientation and authoritarianism«, *Personality and Individual Differences*, god. 32, br. 7, str. 1199–1213.
- ECKHARDT, William (1991). »Authoritarianism«, *Political Psychology*, god. 12, br. 1, str. 97–124.
- EYSENCK, Hans J. (1954). *The Psychology of Politics*. London: Routledge & Kegan Paul.
- EYSENCK, Hans J. i WILSON, Glenn D. (ur.) (1978). *The Psychological Basis of Ideology*. Baltimore: University Park Press.
- FELDMAN, Stanley (2003). »Enforcing social conformity: a theory of authoritarianism«, *Political Psychology*, god. 24, br. 1, str. 41–74.
- FINE-DAVIS, Margaret (1989). »Attitudes toward the role of women as part of a larger belief system«, *Political Psychology*, god. 10, br. 2, str. 287–308.
- FONTAINE, Johnny R. J., DURIEZ, Bart, LUYTEN, Patrick, CORVELEYN, Jozef i HUTSEBAUT, Dirk (2005). »Consequences of multidimensional approach to religion for the relationship between religiosity and value priorities«, *International Journal for the Psychology of Religion*, god. 15, br. 2, str. 123–144.
- GIL-WHITE, Francisco (2005). »The study of ethnicity and nationalism needs better categories: clearing up the confusions that result from blurring analytic and lay concepts«, *Journal of Bioeconomics*, god. 7, br. 3, str. 239–270.
- GLIGOROV, Vladimir (2004). »The economics of disintegration and reintegration: the case of Yugoslavia«, u: Alina Mungiu-Pippidi i Ivan Krastev (ur.). *Nationalism after Communism: Lessons Learned*. Budapest – New York: Central European University Press, str. 83–99.
- GREENFELD, Liah (1992). *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press.
- GRUDEN, Vladimir (1992). »Greatnational madness – syndrome or disease«, *Psychologische Beiträge*, god. 34, br. 3-4, str. 356–361.
- GUIBERNAU, Montserrat (1996). *Nationalism: The Nation-State and Nationalism in the Twentieth Century*. Cambridge: Polity Press.
- HEAVEN, Patrick, C. L., ORGAN, Lee-Anne, SUPAVADEEPRASIT, Sunila i LEESON, Peter (2006). »War and prejudice: a study of social values, right-wing authoritarianism, and social dominance theory«, *Personality and Individual Differences*, god. 40, br. 3, str. 599–608.
- HOOGHE, Marc (2005). »Ethnic organizations and social movement theory: the political opportunity structure for ethnic mobilisation in Flandres«, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, god. 31, br. 5, str. 975–990.
- HOOGHE, Marc (2007). »Ethnocentrism«, u: William A. Darity (ur.). *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Philadelphia: MacMillan, www.kuleuven.be/citizenship/_data/etho_iess.pdf

- IGNAZI, Piero (1992). »The silent counter-revolution: Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe«, *European Journal of Political Research*, god. 22, br. 1, str. 3–34.
- IPPERCIEL, Donald (2007). »Constitutional democracy and civic nationalism«, *Nations and Nationalism*, god. 13, br. 3, str. 395–416.
- JENKINS, Richard (2001). *Etnicitet u novom ključu*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- JOHNSON, Stephen D. i TAMNEY, Joseph B. (2001). »Social traditionalism and economic conservatism: two conservative political ideologies in the United States«, *Journal of Social Psychology*, god. 141, br. 2, str. 233–243.
- JOST, John T., GLASER, Jack, KRUGLANSKI, Arie W. i SULLOWAY, Frank J. (2003). »Political conservatism as motivated social cognition«, *Psychological Bulletin*, god. 129, br. 3, str. 339–375.
- KELLAS, James G. (1991). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. Hong Kong: Macmillan Education Ltd.
- KOSTERMAN, Rick i FESHBACH, Seymour (1989). »Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes«, *Political Psychology*, god. 10, br. 2, str. 257–274.
- LABUS, Mladen (2005). »Vrijednosne orijentacije i religioznost«, *Sociologija sela*, god. 43, br. 2, str. 383–408.
- LAZERE, Donald (2005). »The contradictions of cultural conservatism in the assault on American colleges«, *Cultural Studies*, god. 19, br. 4, str. 415–422.
- LEERSSSEN, Joep (2006). »Nationalism and cultivation of culture«, *Nations and Nationalism*, god. 12, br. 4, str. 559–578.
- LEROTIĆ, Zvonko (1984). *Nacija. Teorijska istraživanja društvenog temelja i izgradnje nacija*. Zagreb: Globus.
- LeVINE, Robert i CAMPBELL, Donald (1972). *Ethnocentrism*. New York: Wiley.
- McLAREN, Lauren (2002). »Public support for the European Union: cost/benefit analysis or perceived cultural threat«, *The Journal of Politics*, god. 64, br. 2, str. 551–566.
- MILAS, Goran (1998). *Korelacijska i eksperimentalna studija odnosa temeljnih dimenzija društvenih stavova, ličnosti i društvene poželjnosti* (doktorska disertacija). Zagreb: Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet.
- MILAS, Goran i RIHTAR, Stanko (1997). »Ideološke odrednice stranačke naklonosti i namjere glasovanja«, *Društvena istraživanja*, god. 6, br. 6, str. 663–676.
- MYERS, David G. (1999). *Social Psychology*. 6th ed. New York: McGraw-Hill Companies.
- NAKANO, Takeshi (2004). »Theorising economic nationalism«, *Nations and Nationalism*, god. 10, br. 3, str. 211–229.
- PANTIĆ, Dragomir (1990). *Vrednosne orijentacije mladih u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- RENNER, Tanja i ULE, Mirjana (1998). »Back to the future: nationalism and gender in post-socialist societies«, u: Rick Wilford i Robert L. Miller (ur.). *Women, Ethnicity and Nationalism: The Politics of Transition*. New York: Routledge, str. 120–132.
- ROCCAS, Sonia (2005). »Religion and value systems«, *Journal of Social Issues*, god. 61, br. 4, str. 747–759.
- ROKEACH, Milton (1972). »The nature of attitudes«, u: Joel B. Cohen (ur.). *Behavioral Science of Consumer Behavior*. New York: The Free Press, str. 205–218.

- ROT, Nikola i HAVELKA, Nenad (1973). *Nacionalna vezanost i vrednosti srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet.
- SCHATZ, Robert T. i LAVINE, Howard (2007). »Waving the flag: national symbolism, social identity, and political engagement«, *Political Psychology*, god. 28, br. 3, str. 329–355.
- SCHATZ, Robert T., STAUB, Ervin i LAVINE, Howard (1999). »On the varieties of national attachment: blind versus constructive patriotism«, *Political Psychology*, god. 20, br. 1, str. 151–174.
- SCHWARTZ, Shalom H. (1992). »Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries«, u: Mark P. Zanna (ur.). *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 25. New York: Academic Press, str. 1–65
- SEARLE-WHITE, Joshua (2001). *The Psychology of Nationalism*. New York: Palgrave Macmillan.
- SEKULIĆ, Duško i ŠPORDER, Željka (2006). »Religioznost kao prediktor vrijednosnih orijentacija«, *Revija za sociologiju*, god. 37, br. 1-2, str. 1–19.
- SEKULIĆ, Duško i ŠPORDER, Željka (2008). »European and Croatian identity: cognitive mobilization or latent conflict«, *Sociologija i prostor*, god. 46, br. 1, str. 3–22.
- SMITH, Anthony D. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- SUPEK, Rudi (1973). *Društvene predrasude*. Beograd: Radnička štampa.
- ŠIBER, Ivan (1985). »Oblici nacionalne vezanosti – faktorska provjera«, *Revija za psihologiju*, god. 15, br. 4, str. 45–51.
- ŠIBER, Ivan (1988). *Psihologijski aspekti međunacionalnih odnosa*. Zagreb: Kulturni radnik.
- ŠIBER, Ivan (1998). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.
- ŠRAM, Zlatko (2001a). »Dimenzije agresivnosti kao psihološka pozadina političkih orijentacija i etnocentrizma: komparacija različitih sociodemografskih skupina u Vojvodini«, *Migracijske i etničke teme*, god. 17, br. 4, str. 353–375.
- ŠRAM, Zlatko (2001b). »Religioznost i društvena svijest: analiza odnosa na uzorku građana Subotice«, *Crkva u svijetu*, god. 36, br. 4, str. 389–419.
- ŠRAM, Zlatko (2002). »Dimenzije etnocentrizma i nacionalna pripadnost«, *Društvena istraživanja*, god. 11, br. 1, str. 1–22.
- ŠRAM, Zlatko (2007). »Kulturni i politički konzervativizam bunjevačkih Hrvata u Vojvodini«, *Sociologija i prostor*, god. 45, br. 1, str. 61–84.
- TOMAŠIĆ, Dinko (1993). »Plemenska kultura i njeni današnji ostaci«, *Društvena istraživanja*, god. 2, br. 6, str. 889–906.
- VINCENT, Andrew (1997). »Liberal nationalism: an irresponsible compound?«, *Political Studies*, god. 45, br. 2, str. 275–295.

Zlatko ŠRAM

Ethnocentrism, Authoritarian Tendencies and Religiosity: Relations on a Sample of Zagreb Students

SUMMARY

This paper presents the results of research through which an endeavour was made to establish the predictive importance of various authoritarian tendencies (traditional gender roles, authoritarian obedience, conformism) in relation to expressions of ethnocentrism, whose structure of attitudes indicates nationalistic sentiment. The second objective of the research was to determine the influence of declarative religiosity on the latent configuration of ethnocentrism and the variables of authoritarian tendencies. The research was conducted on a sample of first-year students at the University of Zagreb (N = 223). The homogeneity of the measuring instruments was checked by factor analysis with a varimax rotation, and their reliability was calculated by the Cronbach co-efficient. In further multivariate data processing, factor extracted dimensions were used. The results of regression analysis showed that traditional gender roles (patriarchalism) and conformism are significant predictors of ethnocentrism. The approximately 31% ethnocentrism variance was explained by predictor variables. The results of canonical discrimination analysis showed the considerable influence of declarative religiosity on the latent configuration of ethnocentrism and authoritarian tendencies. The structure of the canonical factor indicates the existence of a pattern of attitudes and values of a higher order, called "social conservatism". A relatively small percentage of variance (around 12%) in the examined variables set can be attributed to differences in declarative religiosity, which points to the relatively modest significance of religiosity in the forecasting of social conservatism. Although the results of research comply with other researches conducted in Croatia on samples of the general population, the author shows, on the example of Vojvodina, that the interrelations of ethnocentrism, authoritarian tendencies, conformism and religiosity are not uniform in a society with people living in a different cultural heritage and political context

KEY WORDS: ethnocentrism, traditionalism, authoritarianism, conformism, religiosity, social conservatism

Zlatko ŠRAM

L'ethnocentrisme, les tendances autoritaires et la religiosité: les relations sur un échantillon d'étudiants zagrébois

RÉSUMÉ

Dans ce travail on donne les résultats de l'étude dont le but était d'établir l'importance prédictive de différentes tendances autoritaires (rôles de genre traditionnels, obéissance autoritaire, conformisme) à l'égard de l'expression de l'ethnocentrisme dont la structure des attitudes indique l'existence d'un sentiment nationaliste. Un autre but de la l'étude était d'établir l'influence de la religiosité déclarative sur la configuration latente de l'ethnocentrisme et les variables des tendances autoritaires. L'étude a été menée sur un échantillon d'étudiants de la première année d'études à l'Université de Zagreb (N = 223). L'homogénéité des instruments de mesure a été vérifiée par l'analyse factorielle avec la rotation varimax, et leur fiabilité a été calculée par le coefficient de Cronbach. Dans l'analyse multivariée des données qui a suivi, on a utilisé les dimensions extraites de l'analyse factorielle. Les résultats de l'analyse de régression ont montré que les rôles de genre traditionnels (le patriarcalisme) et le conformisme étaient des prédicteurs significatifs de l'ethnocentrisme. Environ 31% de la variance de l'ethnocentrisme a été expliquée par les variables prédictives. Les résultats de l'analyse discriminatoire canonique ont montré une influence significative de la religiosité déclarative sur la configuration

latente de l'ethnocentrisme et les tendances autoritaires. La structure du facteur canonique indique l'existence d'un modèle d'attitudes et de valeurs d'ordre supérieur, appelé « conservatisme social ». Un pourcentage relativement bas de la variance (environ 12%) du groupe des variables examinées peut être attribué aux différences de la religiosité déclarative, ce qui indique que la religion est d'une importance relativement modeste dans la prédiction du conservatisme social. Bien que les résultats l'étude soient conformes à ceux d'autres études menées en Croatie sur des échantillons de population générale, l'auteur a montré sur l'exemple de Vojvodine que les relations mutuelles de l'ethnocentrisme, les tendances autoritaires, le conformisme et la religiosité n'étaient pas univoques dans une société où l'héritage culturel et le contexte politique dans lequel on vit sont différents.

MOTS CLÉS : ethnocentrisme, traditionalisme, autoritarisme, conformisme, religiosité, conservatisme social